

1.04 Strokovni članek

UDK 821.163.6.09
821.163.6Krek

Prejeto: 15. 10. 2017

Milan Dolgan

izr. prof. dr. v p., Melikova 84, SI-1000 Ljubljana

E-pošta: milan.dolgan@gmail.com

Leposlovje Janeza Evangelista Kreka

Ob stoletnici smrti

IZVLEČEK

V osebnosti Janeza E. Kreka se združujeta in si prizadevata za prevlado družboslovno-politična in literarno-estetska komponenta, ki je v dosedanjih razpravah zanemarjena. Značilno je, da se je udeleževal v vseh treh glavnih literarnih zvrsteh: pripovedništvu, dramatiki in pesništvu. Svojih leposlovnih del ni utegnil izoblikovati, vendar je v vseh treh zvrsteh dosegal tako idejno poglobljenost kakor tudi izvrstne estetske učinke. Posebej je treba opozoriti na roman »Iz nove dobe«, na zadnjo dramo »Ob vojski« in na domovinsko pesem »Naša je ljubezen stalna ...«.

KLJUČNE BESEDE

Janez Evangelist Krek, leposlovje, dramatika, pesništvo, pripovedništvo

ABSTRACT

LITERATURE OF JANEZ EVANGELIST KREK ON THE ANNIVERSARY OF HIS DEATH

*The personality of Janez E. Krek combines two competitive components, the social-political and literary-aesthetic, which have so far escaped scholarly attention. Krek tended to be productive in all main three literary genres: storytelling, drama, and poetry. Albeit not able to bring his literary writings to perfection, he accomplished in all three genres both an ideational depth and excellent aesthetic effects. Special mention ought to be made of the novel *Iz nove dobe*, his last play *Ob vojski*, and the patriotic poem *Naša je ljubezen stalna...**

KEY WORDS

Janez Evangelist Krek, literature, drama, poetry, prose

Leposlovje Janeza Evangelista Kreka (1865–1917) je vsestransko – zajema v veliki meri vse tri literarne zvrsti: dramatiko, pripovedništvo in pesništvo. Ni mogoče opredeliti, kaj je pomembnejše, čeprav se je na primer Matjažu Kmeclu zdelo, da je bil Krek najuspešnejši v dramatik. Ker je bil Krek pomemben sociolog in politik ter je o teh zadevah veliko pisal, se je vedno zdelo, da je ta njegova literarna ustvarjalnost pomembnejša od leposlovne. Vsekakor se oboje precej prepleta, tako da v Krekovem leposlovju vedno iščemo sociološke in politične prvine. A ni mogoče zanikati njegovih posebnih leposlovnih prijemov, kar pa še ni dovolj razkrito. Krekova osebnost je izjemna ravno zaradi širine njegovega delovanja. Tudi dandanes redko naletimo na močnega politika, ki je hkrati močan umetnik, tako kot je bilo pri Kreku.

Kot je znano, je Ivan Dolenc Krekovo besedno ustvarjalnost, tako sociološko kot leposlovno, izdajal skupaj. Naslov te znamenite izdaje v več knjigah je *Izbrani spisi*. Do danes še nimamo posebne izdaje Krekovega leposlovja samega po sebi. Dolencevo delo je v istem smislu nadaljeval Vinko Brumen, vendar je dospel le do leta 1907, tako da njuna izdaja še ne zajema zadnjih desetih let Krekovega ustvarjanja. V tem, zadnjem obdobju je leposlovja precej, in sicer dramskega. Napoved Janeza Juhanta v *Krekovem berilu* iz leta 1989, da bo izšel »celoten kritičen opus«, se ni uresničila. Tudi še nimamo kakovostne Krekove bibliografije. Dolenc upravičeno opozarja na problem, da Krek nekaterih svojih besedil ni podpisal, tako da je treba marsikaj šele odkriti.¹

V zborniku *Krekov simpozij v Rimu* je literarni zgodovinar Jože Zdravec objavil razpravo »Krek – pesnik in pripovednik«. Poleg Dolencevega je to doslej najvrednejši prispevek pri raziskovanju Krekovega leposlovja. Najbrž je nastal na osnovi dela, ki so ga opravili Zdravčevi študentje in študentke na slavistiki; precej je bibliografskega gradiva. Anton Slodnjak, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Slovenska matica), Kreka obravnava dokaj sociološko. O njegovem leposlovju ima bolj ali manj slabo mnenje. Na primer: »Krekova povestica Mati ni bila nič več kakor psevdoromantična ganljiva zgodba, čeprav jo je avtor zasnoval iz življenja ljubljanskih predilničarjev ... V estetskem in idejnem smislu ni bilo v Krekovem delu nobenega bistvenega napredka.«

Celotno Krekovo leposlovje je ustrezno obdelal Matjaž Kmecl, in sicer v razpravi, ki je leta 1988 izšla v reviji *2000*. Izidor Cankar (*Dom in svet*, 1917) Krekovo leposlovje ceni: »Morda se je Kreku samemu zdela najvažnejša bolj umska, tendenčna vsebina. Morda je edini razumel pravo važnost umetnostnega in drugega kulturnega dela. Ne smemo pozabiti, da

tiči v Kreku dobršen kos resničnega pesnika. V tej široki, slovanski duši je dovolj prostora, da tudi naspotja spravljivo med seboj žive.« Mirko Mahnič se ne more odločiti, ali je Krekovo leposlovje dobro ali ne. Hvali Krekov »naraven, preprost, nespakljiv jezik«, v isti sapi pa vidi »šemaste, na silo izmišljene osebe v igrak«.

Še jasneje kot Izidor Cankar Krekovo leposlovje osamosvaja Josip Abram: »Janez je imel poleg ogromnega znanja tudi silno živahno in prožno domišljijo. Zato je imel vedno polno pest vsakovrstnih leposlovnih idej in snovi. Ker pa se sam ni utegnil baviti dosti z leposlovjem, je kaj rad druge seznanjal s svojimi načrti, da bi jih izvajali. Tudi mene je vzpodbujal k raznim zanimivim leposlovnim delom.« V nadaljevanju Abram pripoveduje, kako je Krek vzpodbudil Finžgarja, da je napisal roman *Pod svobodnim soncem*, kar je dobro znano tudi iz drugih virov.

Dramatika

Dramska igra je že po svoji naravi usmerjena v estetsko učinkovanje, v zadovoljitev gledalčevega pričakovanja. Sestavljajo jo samogovori, razgovori, dvogovori in dogajanje. V dramatik je Krek manj vpadljivo družboslovno prisoten kot v pesništvu in pripovedništvu.

Njegov zadnji spis, preden je 8. oktobra 1917 umrl, je najbrž leposloven, in sicer dramski. To je igra *Ob vojski*. Verjetno jo je vsaj dokončal, če ne kar v celoti napisal v tistih štirinajstih dneh, ki jih je pred smrtjo preživljal v Šentjanžu na Dolenjskem. Dejstvo je, da je rokopisno besedilo te igre izročil tamkajšnjemu kaplanu Antonu Skubicu, gotovo zato, da bi jo režiral oz. uprizoril. Uprizorili pa so jo v Šentjanžu in z njo gostovali v Boštanju pri Sevnici šele septembra naslednje leto (1918). Prej je besedilo igre izšlo v časopisu *Ilustrirani glasnik* in kot samostojna knjižica pri založbi Katoliška bukvarna. Kaplan Skubic je prvotni Krekov rokopis igre neznanokdaj izročil Dolencu. Ta rokopis danes hranijo v arhivu kapucinskega samostana v Škofji Loki.

Na rokopisu ima igra *Ob vojski* naslov drugačen, in sicer *V ruskem ujetništvu*. Treba je priznati, da ta naslov glede na celotno vsebino igre ni ustrezal. Bil je skorajda politično udaren. Naslov *Ob vojski* je na škofjeloškem rokopisu dodatno izpisan z zelo majhnimi črkami; morda niti niso Krekove.²

Težava se pojavi tudi pri podnaslovu. Krek je svoja dramska dela podnaslavljal bodisi z izrazom burka ali igra. Ta igra pa je bila knjižno natisnjena s podnaslovom *Igrokaz v štirih slikah*. To verjetno ni bila Krekova odločitev. Zanimivo je tudi, da ta igra nima »dejanja«, kot je bila navada pri Kreku, temveč »sli-

¹ Zdaj, ob stoletnici smrti, mi ni uspelo pridobiti založnika niti za izdajo Krekove dramatike, kaj šele, da bi kdo pripravil kolikor toliko celovito izdajo njegovega pesništva in pripovedništva.

² To Krekovo igro sem izdal leta 2016 pri založniku Amalietti-ju v Ljubljani. Naslov *Ob vojski* se mi je zdel nejasen, zato sem ga preoblikoval v naslov *Ko je vojna*.

ke«. To je v precejšnji meri ustrezalo dejanski zgradbi te Krekove igre. Prva dva dela sta namreč splošni sliki vojnega dogajanja, le šibko ali celo nič povezani z nadaljnjo glavno vsebino.

Igra *Ko je vojna* je melodrama ali sentimentalna drama o trpljenju med svetovno vojno. Prva slika prikazuje, kako dekleta pripravljajo majsko procesijo h kapelici Žalostne Matere Božje. Druga slika prikazuje najprej slovenskega ujetnika v Italiji in nato njegovega brata kot ujetnika v Rusiji, nastopa tudi Ruska mati. Ta slika, ki je skoraj v celoti pesniška, se zdi Mirku Mahničju »zanimiva«. V zadnjih dveh »slikah«, ki pa sta dejanji, se razvije dogajanje, kako obupana mlada vojna vdova Klančevka, ki ji je umrl tudi sinček, na zahtevo beračice Maruše, voditeljice kulturnega snovanja, posvoji tri deklice sirotice ter se s tem potolaži in odloči za življenje.

Hrepenenje po domu in trpljenje ujetnikov: »Zdaj šele čutim, kaj sem izgubil, / vate sem zdaj šele ves se zaljublil ... / Vojsko nosim v svojem srcu.« Maruša: »Vojska je huda reč: razbija, mori, seje sovraštvo. Zato jo je treba popravljati z ljubeznijo.« Klančevkin življenjski načrt: »Včasih poletimo v nebesa in obiščemo Bogka in Mamko Božjo in angelčke in vse, ki jih imamo tam, potem pa zopet na zemljo delat in trpet.« Dekleta očitajo neuravnovešeni sovaščanki beraški Rezi, ki neprestano koga napada in kritizira: »Klepetaš in cel svet mažeš s svojim umazanim govorjenjem.«

Spomenik padlim v prvi svetovni vojni na pokopališču v Škofji Loki prikazuje mlado vdovo, kakršna je bila tudi Klančevka v Krekovi drami (foto Ana Dolgan).

V igro *Ko je vojna* so organsko vključene številne pesmi, kar prispeva k čustvenosti. Fanta nista možato ostra, ampak žalostna, domotožno razpoložena, mehka. Krek ju prikazuje samo v sanjskih prizorih. To sta edini moški osebi v igri. Igra je popolnoma ženska, tako imata nežnost in čustvenost dodatno osnovo. Vendar so Krekove ženske v precejšnji meri možato odločne. V ozadju je seveda garaško življenje kmečkega prebivalstva, ko še ni bilo strojev in nafte, in trdo življenje izkoriščanega delavstva. Delati morajo ženske in otroci, ker so moški na fronti. Podobno kot so včasih odhajali v Ameriko, zdaj odhajajo na fronte. To, da v igri nastopajo le ženske, je usklajeno s tem, da je bilo veliko moških odsotnih, poleg tega so v tedanji ljudski katoliški dramatiki prevladovala bodisi popolnoma ženske ali popolnoma moške igre.

Iz podatkov v sami igri izhaja, da je bila namenjena za uprizoritev v Šentjanžu. Prisoten je tudi Krmelj, bližnji industrijski kraj. To ne pomeni, da te igre ne bi bilo mogoče uprizoriti kjerkoli na Slovenskem. Krajevna imena je bilo treba prirediti. Marsikje se je, tako kot prikazuje Krek, poleg kmečke proizvodnje že uveljavljalo delavsko življenje, proizvodnja v rudnikih in tovarnah. Gospodarstvo je hitro napredovalo. Prva svetovna vojna je povsod pobirala strašen krvni davek ter sirotila slovenske družine. Verjetno je igra *Ko je vojna* zadnje Krekovo ne le literarno, ampak tudi družbeno delo – njegov labodji spev. Vanj je vtisnil globoka spoznanja in slutnje ter jim dal primerno estetsko obliko. Ta igra je Krekova literarna oporoka in ima izjemno mesto v njegovem opusu.

Krek je dve svoji igri izdal v *Zbirki ljudskih iger*, ki jo je prav on spodbudil. Vseh njegovih ohranjenih iger je osem. Nekatere se navezujejo na motiviko pri znanih avtorjih, na primer Gogolj in Shakespeare, vendar je Krekov dramski dar nedvomen. Tri igre so burke, ena je na meji, tri pa so zgodovinske ali aktualne drame. O Krekovi dramatiki je največ pisal Taras Kermauner, poleg njega pa še Dolenc, Kmecl, Wollman, Puntar, Izidor Cankar in Alenka Goljevšček, medtem ko je France Koblar ni obravnaval, ker je preostro ločeval ljudsko in profesionalno dramatiko.

V burki *Pravica se je izkazala* nastopajo tri dvojice: »dijaka«, rokodelska pomočnika in žida krošnjarja. Najboljša sta rokodelca, od katerih eden meni o študentih: »Šale zbijata z vsem, kar jima pride vštric, kakor že znajo taki ljudje ... Jaz, jima tudi navijem uro, da bosta vsaj vedela, da rokodelci nismo za igračo ... Zakaj bi se vsak škril že norčeval iz naju?« Lahkoverni skopi krčmar Ferjan se pusti naplahtati, da bo čez njegov travnik speljana železnica, kar bi mu prineslo dobičke. Nekaj pesmic je posrečenih, kot tale: »Midva mlada sva dijaka, / hodiiva okrog, / z nama bodi grda spaka, / mati vseh nadlog. / Žeja, žeja se ji pravi, / ki nas vse dijake davi.«

V burki *Cigan čarovnik* kmečki fantje, med katerimi je glavni Luka, v predpustnem času s pomočjo čarovniško obdarjenega cigana Miška, ki sebe

predstavlja z zanimivimi pesmicami in govori napol hrvaško, za zdravo, veselo in delovno življenje usposobijo vraževernega Lenarta in pretepaškega Pavleta. Miško: »*Luka mi obeča, da mi plati celu forintu i bačvu vina, če se dobro držim i dva magarca ili kot kaže Kranjac dva osla nasmodim.*« Med fanti je Gašpar karakteriziran, da zaničuje »civilno« življenje in poveljuje vojaški stan. »*In civil obleka – draga, pa slaba, in visi na tebi kot vreča na štoru. Pa poglej soldata – kot bi bil ulit, tak je.*« Kmeta Grahar in sosed Lokar premlevata težave, ki jih povzročata mladina.

Veseloigra *Občinski tepček* se začne z občinsko sejo, na kateri se izve, da gosposka zasleduje nekega lepo oblečenega goljufa in da pride na inšpekcijo občine novi komisar. Pisar je tak teleban, da goljufa Macafurja zamenja za komisarja, policaj pa komisarja zamenja za goljufa. Občina se hoče pred višjo oblastjo izkazati s pesmijo, ki je bila nekoč namenjena škofu. Poleg tega je na sporedu smešen slavnostni govor, nastopajo pa tudi muzikantje in ljudstvo. Župan: »*Vse je bilo v redu. Jedi dovolj, muzika tako lepa, pisar je imel tak govor, da ga še razumeli nismo, fantič je znal tako svojo pesem, da jo je skoro pozabil, ni čuda pri otroku. Vse je bilo pošteno in napeljavano, da se pozabi srenjski mostič, na – zdaj pa se izkaže, da komisar ni komisar.*« Jurca, ki je občini tako rekoč služil za norčeka, se izkaže kot najpametnejši.

Igra *Turški križ* naj bi imela zgodovinsko tematiko: boje proti Turkom. Glavna ideja je, da so potrebni pogum, junaštvo, bojevitost in odločnost ter da je treba premagovati obotavljanje, ležernost, prestrašenost, individualizem, izgovore in defetizem. S to igro je Krek zadalžil slovensko prihodnost. Voditeljica ljudskega odpora in boja je enainvajsetletna Uršula, ki je ponosna, da njeno ime pomeni medvedka. Rešiti hoče od Turkov ugrabljenega janičarskega brata. »*Nisem golobica, da bi se vdajala mehjemu javkanju. Orlov hočem, ki brez omotice plavajo nad brezdni in merijo prostore, kamor ob uri dejanja treščijo naše sovražnike.*« Ljudski vojni akciji se na samem bojišču pridruži celo duhovnik. Uršuli najbolj pomaga berač Štrigalica, ki je Ribničan in govori po ribniško. Kramlu potem, ko je ta igra izšla (1910), je vsa Evropa z napetostjo spremljala zmage Srbije in drugih balkanskih držav proti Turčiji.

V igri *Tri sestre* naj bi bilo okolje kmečko, vendar sta prikazani posestvi bogati in prevladuje malomeščanska mentaliteta. Ženske so na začetku muhaste. Majda: »*Ker sem vse hudobne izkušnje stanovitno premagala in ker živim kot nuna, pa me zmerjate za to.*« Špela: »*Jaz nisem tistih, ki bi jim bile vsake hlače dobre ... Možita naj se Ana in Majda, ki utegneta, ki nista za drugo rabo.*« Ana se nad možem Antonom, ki je organist in pevovodja, strašno huduje, ker da se noče odreči pevki Poloni: »*Polona neče k nam, zavoljo mene neče. Hm, ali sem odkrila pokrov? Skrinja, kjer ti spravljáš svoje skrivnosti, je preslaba, moraš drugič bolj zapirati.*« Treba je reševati Anin zakon. Špelin mož,

kmet France, ki zastopa moško razsodnost, svoj prav uveljavlja izključno z dejanji: humoristično privoli v vsako ženino neumno muhavost. Igra poteka med burko in melodramo ter ne vsebuje pesniških besedil.

Igra *Sveta Lucija* ima zgodovinsko ozadje, a idejnost je tudi sodobna. Zgodovinski so čudeži, da v cerkvi svete Lucije v Dražgošah, ki je bila nekoč še podružnica župnije v Selcih, spregledujejo slepi. Življenje v tem kraju, ki se na drugi strani navezuje na železarsko proizvodnjo v Kropi, zaznamujejo ostri prepiri. A mladi se zoperstavlajo. Končna spreobrnitev k slogi, pobožnosti in medsebojni prijaznosti pa se dogodi, ko spregleda gospa Elizabeta, ki priroma z Dolenske, kjer jo je v prepiru oslepil mož Urh. Ta se spreobrne, opusti svoje brezverstvo. Možje govorijo: »*Današnje sonce ne taja samo ledu po planinah, ampak tudi okoli src, in ne sveti samo po grapi, marveč prav na dno duše ... Ni ga na Jelovici tako globokega brezdna, da bi ne bil preplitev za tisto jamo, kamor bova midva in z nama vsi naši sosedje pogreznili naše staro sovraštvo.*« Nedolgo potem, ko je ta igra izšla, smo Slovenci strnili vrste za uredničenje jugoslovanske majniške deklaracije.³

Pripovedništvo

Medtem ko sta dramatika in pesništvo že po svoji zunanji oblikovanosti nekaj povsem drugega kot politična in družboslovna publicistika ter sta torej pri Kreku na ta način zavarovani kot leposlovni posebnosti, pa je drugače s Krekovim pripovedništvom. To je po zunanji obliki podobno publicistiki, oboje je proza, zaradi česar je meja med leposlovjem in družboslovjem manj jasna in ostra. Treba je upoštevati dejansko zabrisanost meje pri marsikaterem Krekovem družboslovnem spisu, ki je vsaj v nekaterih svojih delih leposlovno živahen. In obratno: njegov leposlovni spis je pogosto deloma znanstven in trd.

Ivan Dolenc v *Izbranih spisih* ponatiskuje devet Krekovih pripovednih spisov, ki jih kot takšne opredeljuje. To so: Mlada prijateljca, Marijca in Anica, Z božjo pomočjo, Trapec, Stara mati, Iz nove dobe, Mati, Za brata in Božji blagoslov. Pri nekaterih pripovedih delov besedila ne navaja dobesedno, ampak jih skrajšane obnavlja.

V celoti Dolenc ponatiskuje najdaljšo Krekovo leposlovno prozo, ki nima podnaslova ter je izhajala v reviji *Dom in svet* leta 1893. Naslov *Iz nove dobe* je družbosloven, neprivačen in neposrečen. To »novo dobo« Krek odločno opredeljuje kot že preteklo, potekajočo pred dvajsetimi leti ali več. Možen bi bil na primer naslov *Slovenski delavec na Dunaju* ali *Revšči-*

³ Predlagam, da bi v Selcih, Železnikih, Dražgošah in Škofji Loki, kjer je bil Krek najbolj doma in je še vedno, pokrenili uprizarjanje Krekovih iger, nekakšen Krekov gledališki festival, ki bi imel vseslovenski pomen, podobno kot ga ima uprizarjanje škofjeloške procesije. Razveseljivo je, da se po vaseh dogajajo uprizaritve Krekovih iger in burk.

na in bogastvo človekovo. Res nevtralen bi bil naslov po glavni osebi: *Peter Kosem*. Ta naj bi na Dunaju živel že deset let.

V tej Krekovi povesti ali skorajda romanu, ki ga sestavlja 11 poglavij in uvodni epilog ter obsega približno 150 strani, prevladuje dunajsko življenje. Vendar proti koncu pridejo na Dunaj kranjski kostanjarji, da bi kaj zaslužili, in sploh je ta roman slovensko poudarjen. Dunajski okraj Ottakring, ki ga določa Krek, je znan po tem, da je tam pozneje bival Ivan Cankar. Anton Slodnjak piše: »*Glede na snov in milje je povest Iz nove dobe predhodnica Cankarjevih dunajskih novel in črtic. Zanimivo je, da si je Krek zamislil zgodbo v Ottakringu, poznejšem Cankarjevem bivališču in poglavitnem prizorišču njegovih pripovednih del v dunajskem obdobju ustvarjanja.*« Na primer roman *Hiša Marije Pomočnice*. Cankar in Krek lahko drug drugega opravičujeta, če bi jima kdo očital tujost.

Zanimivo je, da pri osebi madžarske Dunajčanke Ide Kezepe, ki na koncu obupuje nad življenjem in stori samomor, opazimo podobno označitev, kot se v Krekovi drami *Ko je vojna* pojavlja pri Klančevki. Ida fantazira, da bi »pomorila to neumno ljudstvo, med katerim živi ... *Rablja si želim za moža, da bi mu pomagala ... naposled bi pokončala moža ... potem pa bi si še sama lepo obvezala vrat.*« Ivan Dolenc je literarno predlogo za Klančevkin značaj iskal v neki ukrajinski povesti.

Čudno je, da Krekov roman *Iz nove dobe* še ni izšel kot knjiga. Vsaj dandanes bi ga bilo treba izdati v knjižni obliki.⁴ Slodnjak na hitro omeni njegovo leposlovno kvaliteto (»efektno zapletena zgodba«), na široko pa se razpiše o njegovi družbeni vsebini, ki jo krivično ocenjuje negativno: »*Krek je skrajno tendenčno in enostransko prikazoval pokvarjenost židovskega kapitalista, pogubnost socialne demokracije in požrtvovalnost njenih vernih nasprotnikov.*«

Dolenc pravilno opozarja, kako neraziskana je Krekova dunajska motivika, ki se nanaša na višjo družbo, in da je treba opraviti tozadevne raziskave resničnostnega ozadja. Kar se tiče Krekove protizidovske tendenčnosti, moram opozoriti, da ne ostaja na površini, ampak židovsko problematiko v tem romanu temeljito pogloblja in osvetljuje. Krekovo protizidovstvo je mogoče razumeti tudi kot slučajen privesek in nekakšno opravičilo za negativne značaje.

Roman *Iz nove dobe* odlikuje dosledno reportažno poročanje o dogajanju, ki pa je pretkano s številnimi opisi dogajanja, razgovori in govori. Izjemna časovna strnjjenost ali zgoščenost začetnega dela se na koncu umakne odločnemu časovnemu izpustu, dogajanje pa je še vedno polno slikovitosti in plastike. Res je v tem romanu veliko družboslovnega razpravljanja, ki pa je izjemno zanimivo.

Kaj pomeni, da je neka leposlovna proza estetsko uspešna in učinkovita? To pomeni, da zna pisatelj spretno in zanimivo popisovati – kako se na primer pretepa dva možakarja, ne pa da o tem pretepu samo posplošeno poroča – ali da spretno, na osnovi dobrega opazovanja opisuje, kako se igrajo otroci. To pomeni, da bralec uživa zaradi izvirnosti, plastičnosti pisateljeve pripovedi in v napetih dialogih – na primer velika psihološka zanimivost, kako se obnaša in govori mlada delavska žena, ko se ji neka starka nenadoma ponudi za pestunjo njenih otrok. Pri vsem tem idejnost ni izključena, kajti zanimivi opisi in napeti dialogi morajo temeljiti na globoki idejnosti, ki tvori ozadje ali ogrodje pripovednega dela. Idejnost je najpomembnejša, toda če je tako rekoč gola, če je ne spremljajo estetske opisovalne pisateljske veščine, se lahko zgodi, da je v leposlovnem smislu mrtva, neuspešna. Na ta način torej poskušam opredeliti vlogo idejnosti in estetike v Krekovem leposlovju.

Na primeru Krekove novele *Mati* bom zdaj skušal konkretno oceniti to njegovo delo v literarnem smislu in nakazati, kako bi mogel preučevati še druge njegove pripovedne spise. Na splošno je treba reči, da Krekovo leposlovje ni takšen biser, kot je na primer Cankarjeva povest *Hlapec Jernej in njegova pravica*, popolnoma zapostavljati in posplošeno negativno ocenjevati pa njegove proze ne smemo.

Krekova novela

Novelo *Mati* je Krek že skoraj 30-leten objavil v *Domu in svetu* leta 1894. Sestoji iz dveh poglavij. Prvo poglavje je v celoti opis dogajanja, to je pravzaprav odličen gledališki ali filmski prizor. Mlada mati na igrišču varuje tri otroke (eden je še v zibki) in zraven hiti šivati. Pride nepoznana starka, ki se ponuja za pestunjo in gospodinjsko pomočnico. Na večer se vrne mož Jakob, ki je delavec v tkalnici; starko sprejmeta v svoje borno in drago najemniško stanovanje.

Drugo poglavje pa ni enotno. Začne se s poročilom o življenju te delavske družine (Jamnikovi) na splošno in zdaj, ko je razširjena. Sprememba, da dogajanje sledi poročanje, je ugodna. Sledi dogajanje na vseh svetnikov dan, in sicer pogovor ter Jakobova pripoved o njegovem nesrečnem otroštvu, pri čemer starka joče. Sledi poročilo o prenehanju dela v tovarni, o Jakobovi bolezni in o tem, da starka družini pomaga z beračenjem. Sledi dogajanje, da starka, odpravljajoč se na petdnevno romanje na Trsat, Jakoba prosi, naj svoji nepoznani materi odpusti in zanjo moli. Sledi poročilo o Jakobovem ozdravljenju, a starka je smrtno oslabela. Sledi še dogajanje: starka izpove, da je ona Jakobova mati, razkrije svoje življenje in umre. Na koncu novele je idilični epilog (poročilo), da se je življenje Jakobove družine vsestransko izboljšalo.

Jakob pove svojo rojstno letnico: 1850. Torej je glede na objavo novele zdaj star 44 let. Kraj dogaja-

⁴ Takoj po vojni, v času komunizma, sem doživljal podobne ideje, kakor se obravnavajo tukaj. Hočem reči, da je ta roman še aktualen.

Mati.

(Spisal I. Sovran.)

I.

Pred malo hišico v Vodmatu je sedela lepega jesenskega popoldne mlada žena na tratici in šivala. Zraven nje je ležalo v košku drobno dete, in ob cesti sta dva mala dečka skladala kamenčke na kupce in jih zopet razmetavala. Kričala sta, kar sta jima dali mladi grli, in z glasnim hoi, hoi! sta spremljala vsak voz, ki je oddrdral mimo.

„Če mi ne gresta takoj sem, vaju nabijem, da bodeta pomnila“, ozove se mati. „Poglejta, kaj mi napravljata z vednim skakanjem! Se tega je treba, da bi ves atov zaslužek izdala samo za vajine hlače!“

Boječ sta prišla drug za drugim k materi in se posadila zraven nje. Toda dolgo nista strpela mirú; kmalu sta se jela zopet premetavati po tleh. Zadelata ju je pa napovedana kazen. Mati ju je pograbila in odštela vsakema znatno

število udarcev. Vse vprek je kričalo: mati, te-pena dečka in otrok, vzbudivši se v košu.

„Kar v Ljubljano vaju pomečem s tem nagajivcem vred, saj ste mi samo za križ in težavo“, vpila je mati za dečkoma, ki sta jo ihtč udrla po cesti. Od blizu je opazovala ves ta prizor stara, borno oblečena žena, ki je ravno prihajala iz mesta; na cesti je prestregla mala beguna ter ju vsakega za jedno roko bolj vlekla nego vodila proti materi.

„Nikar se ne bojta, bom že jaz prosila mamo za vaju. Kako ti je pa ime, ti mali zmršenček?“

„Jakec sem; izpustite me, o j izpustite me“, zaihtel je starejši.

„In tebi?“

„Jožek“, zajecjal je mlajši.

„Lepe in zdrave otročiče imate; lahko ste hvaležni zanje Bogu“, nagovorila je starica mater, ki je čudeč se gledala prihajajočo ženo.

46*

Novelo Mati je Krek pod znanim psevdonimom I. Sovran objavil leta 1894 v leposlovni reviji Dom in svet.

nja je Vodmat v Ljubljani. Omenjata se Ljubljanka in Studenec. Ni jasno, ali je pokopališče že na Žalah. Omenjajo se Notranjska, Dobrova pri Ljubljani in škofjeloško hribovje. Starka je prej službovala kot služkinja v Gradcu. Stanovanje Jamnikovih je ena soba, ni pa povedano, ali je v njej tudi ležišče Jakoba in žene Mice; morda imajo še kakšen prostor, saj na koncu Jakob kliče »skozi vrata«. Ta nejasnost je kritična. Ko se govori o drveh, je treba upoštevati kurjavo za kuhanje. In »vozovi« pač še niso bili avtomobili.

Zanimiv je Micin značaj. Mlajša je od moža, ki pravi, da je »premalo izkusila, pretrdo srce«. Njena grobost in nesposobnost obvladovati otroke sta celo tolikšni, da grozi vreči dete v Ljubljano. Označena je kot preveč gostobesedna. S priložnostnim zaslužkom, saj pere in krpa, nekoliko prispeva k težavnemu preživljanju družine. Njena pomiritev s starko je psihološko razložljiva s težnjo, da si želi olajšati naporno gospodinjstvo. Stanovanje ima nepospravljeno. V času krize postane do starke nestrpna. Pisatelj jo na koncu označuje z besedo »njena raskavost«. Prikazana je plastično, pisatelj je ne idealizira kot lik matere, a je tudi ne očrni naturalistično, saj se bo popravila.

Jakobova mehkoča in prijaznost nista povezani s pobožnostjo, ki je verjetno ne prakticira (še manj pa žena), ampak sta najbrž splošni slovenski in slovanski moški lastnosti, ki se stopnjujeta do solzavosti in ju je Krek rad izpostavljajal. Jakob v zvezi s starko nekaj sluti.

Starka je pobožna. Pisatelj namigne na skoraj čudežno Jakobovo ozdravitev s pomočjo njene vernosti. Očitno je sklenila, da ne bo razkrivala svojega življenja in namenov, ampak bo dobra dela opravljala

prikrito. Šele na koncu ne vzdrži več, da bi molčala, in razkrije svojo preteklost. Na ta način sovpadata psihološka skrivnostnost in literarna napetost. Pisatelj pa starkine preteklosti ne razkriva jasno, ker bi se mu to najbrž zdelo banalno, ampak redkobesedno navaja drobce, ki pa jih bralec lahko sestavi v zgodbo. Verjetno je starkin zapeljivec, s katerim je imela otroka, tajil očetovstvo, a ona ga je tožila, da bi otroku zagotovila doto, nakar je krivičnež dosegel, da je bila obtožena in obsojena, ker naj bi krivo pričala. Rekli so ji, da je otrok umrl. A zdaj na starost, ko se je vrnila v domovino, na Kranjsko, je na občini izvedela, da njen otrok živi in kje živi. In tako se je namenoma pojavila pri Jamnikovih.

Tako kot Jakob skupaj z ženo ni dejaven versko, ni dejaven tudi družbeno, in sicer ni včlanjen v delavski sindikat ali organizacijo, kar je bilo v tistem času že pogosto. Njegov družbeni položaj označuje »osamelost«, ki pa jo odpravlja starka s svojo vključitvijo v družino, ki je blagodejna, saj ji je sicer grozilo kulturno propadanje. Pomanjkanje družbenosti bi lahko bilo nadomeščeno tudi z alkoholizmom. Pisatelju se zdi potrebno, da v pripoved vključi daljšo sociološko analizo, kar pa ni ugodno za estetiko novele. Navedam odlomek: »V tvornici preživi vse življenje in vse, karkoli se vrši poleg njega v javnem življenju, gre tiho, brez sledu mimo...« Seveda vsakršna umetnost potrebuje ne le estetiko, ampak tudi idejnost, le da mora biti ta vključena nevsiljivo.

Druga disgresija ali izmik, da pisatelju ne zadošča temeljna estetsko-idejna ravnina, je vsiljivo psihologiziranje. To se v pričujoči noveli pojavi dvakrat. 1. »Teško je bilo spoznati, kaj se je medtem godilo v njeni

duši; toda izpremenjeno lice, živo oko in solze, ki so ji je zalivale, so pričale, da ji je silnih čuvstev polno srce.« Zadoščal bi nazoren opis, kako je starka jokala. 2. »Kdor ni sam izkusil, kaj je lakota, mraz, uboštvo in zraven še bolezen, temu se ne da popisati. Črna mora žalosti, čemernosti, sirovosti in obupa ...«

Opozarjam na tako imenovane močne besede ali izraze, ko pisateljska energija in izvirnost kar zažarita. Nekaj primerov: 1. »*Za Boga, saj še sami težko živimo.*« (govori mlada Jamnikarica). 2. »*Trdovratno guli svojo.*« (njena označitev starke). 3. »*Ljubezniivo gibanje se je razvijalo v ozki izbici.*« (pisateljev komentar). 4. »*Starši so me pustili kakor kamen na cesti.*« (Jakob). 5. »*Stari ljudje nimajo drugega dela kakor molitev.*« (Jamnikarica). 6. »*Huda pokora so otroci.*« (Jamnikarica). Očitno je treba Krekovo besedo »gostja« razumeti in jo nadomestiti z besedo »rejnica«. Izraz »imam pravico« je treba razumeti kot »domovinsko pravico«, to je potrdilo o rojstnem kraju.

Pisateljeva estetska opazovalna vrednost se posebno izkazuje pri opisovanju otrok. Tako starejša dva kot najmlajši so prikazani zelo živo in prepričljivo. Tudi drugi Krekovi spisi izpričujejo izreden smisel za otroško vedenje in psihologijo. Nemara je Krek poznal mladinsko delovanje don Bosca v Italiji, ki se je kmalu razširilo tudi v Slovenijo. Je pa res, da v drugem delu pričujoče novele Krek ne prikazuje več otrok.

Krekova umetnost pri prikazovanju družbenega in zlasti delavskega življenja me spominja na Dickensa. Ta pa je umrl že leta 1870; vidimo, kako zgodnejši je bil družbeni razvoj v Angliji. Na drugi strani imam v mislih Maksima Gorkega, ki je bil Krekov sodobnik. Napisal je tudi tako rekoč politični roman *Mati*. Seveda je na Kreka najbrž vplivalo sočasno leposlovje na Dunaju in v Avstro-Ogrski, kar mi je neznan. Treba bi bilo raziskati, kako sta nazor in umetnost velikega Ivana Cankarja vzrasla ne le iz Krekovega družbenega delovanja, ampak tudi iz njegovih umetniških spisov, v našem konkretnem primeru iz umetnosti novele »*Mati*«. Cankarja in Kreka je treba pojmovati skupaj.

Novela *Mati* je zametek romana. V drugem delu in proti koncu so nanizane prvine, ki bi lahko tvorile osnovo za obsežen roman v Dickensovem slogu. Toda kako bi se to izvedlo, ko pa začetek novele vzpostavlja Jakobovo sedanost, vse pa se je začelo z njegovim rojstvom in otroštvom ter z mladostnimi doživetji njegove matere? Ta niti nima imena. Roman bi bil lahko analitičen; to pomeni, da preteklost ne bi bila opisana na začetku, ampak v sredini oziroma na koncu. Začetno življenje bi bilo retrospektivno postavljeno na konec. Torej Krekova novela vsebuje močne poganjke za večjo rast. Naslov *Mati*, ki se nanaša na Jakoba, ne pa na mater Jakca, Jožeka in Andrejčka, bi bilo mogoče spremeniti v *Dve materi*, saj sta zanimivi v svoji različnosti. Sedanji naslov je nekoliko dvomljiv, saj se bralec precej časa ne znajde.

Mlada mati je v tej noveli tista oseba, ki se v skladu s Krekovo pisateljsko metodo spremeni, izboljša, kar pa ni razvito.

Postavlja se končno vprašanje literarne ocene novele *Mati*. Odličen je njen prvi del, zato predlagam, naj to besedilo služi kot antologijsko, kadar se predstavlja Krekovo pripovedništvo, na primer v čitanki. Kot celota, skupaj z drugim delom, pa ta novela ne bi mogla služiti v ta namen, saj je premalo enovita in skladna. Seveda je treba opraviti najnujnejše jezikovne posodobitve in prilagoditve, razen če bi želeli predstaviti popolnoma izvirno besedilo.

Upoštevati je treba še eno težnjo Krekovega pripovedništva, to je nizanje akcij ali gola fabulistika. To je pretirano podajanje predvsem dejstev, ne da bi se pisatelj širokopotezno posvečal vsakokratnemu dogajanju, dialogom in prikazovanju. Ta težnja je nemara izraz prevladujočega družbenega delovanja na škodo literarne umirjenosti in širine. Takšno hitenje in prevladovanje akcije se kaže na primer v noveli *Za brata*, medtem ko je najboljše Krekovo leposlovni spis *Iz nove dobe* poln široko razgrnjene fabulistike, pa tudi družbenoagitacijske, to je idejne vsebine. Mislim, da je Krekova novela *Mati* v drugem delu pretirano akcijska. Premalo organsko in preveč mehanično akcijska.

Pesništvo

Dr. Pogačnik, ki je Kreka obiskal v Šentjanžu v njegovih predsmrtnih dneh, je zabeležil njegove besede: »*Vse tukaj poje, griči pojo, polja pojo in ti dobri Dolenjci samo pojo. Kakor v mladih letih, tako bi pesmi-ce zlagal v tej lepi naši zemlji.*« Kreka je torej pesem spremljala ne le v mladosti, celo pred smrtjo. V njegovi zadnji igri *Ko je vojna* je več pesmi kot v drugih igrar, ki pa tudi ne shajajo brez njih. Potemtakem bi moral režiser Krekovih iger v polni meri upoštevati njegove pesmi, ne pa se jim izogibati. Krekova proza je pa pač prozaična, to je skorajda ne vsebuje pesmi.

Krekova mladostna pesem ni mogla biti drugačna kot slovenska ljudska lirski pesem. Vendar je dajal prednost lastni pesmi, ki na izviren način posnema že obstoječa ljudska besedila. Imel je izreden čut za ustvarjanje v lastnem slogu. Poglejmo kot primer Krekovo *Pesem izseljenčeva*; najbrž je bila namenjena za igro o izseljencih, ki pa ni bila napisana ali je izgubljena. Pesem je našel Ivan Dolencec in jo objavil v posebnem časopisnem prispevku.

Pesem izseljenčeva ima 10 kitic in je prvoosebna. *Na nebu visokem / en oblak je pripet, / da solnce ne more / pogledat po svet, // da ne vidi v očeh mi / meglic in solzic, / ko jemljem slovo / od domačih stezic.* Dve kitici sta lepo skladnjsko spojeni. Tri pomanjševalnice sevajo nenavadno nežnost. Da je oblak »pripet«, je povedano metaforično izvirno. Pravilno se menjavata ženski in moški zaključek vrstice, razen predzadnje vrstice, ki se zaključuje moško, kajti beseda »slovo« je

pomembna. Ritmično ni moteče, ali začetek vrstice vsebuje dva nenaglašena zloga ali enega. Da so med motivi – stvarmi, od katerih se fant poslavlja – najprej »stezice«, je duhovito, presenetljivo. Sledi naštevanje drugih motivov: lipica, penica, škrjanček in miška. Od teh sta prva motiva opisana v eni kitici, ostalima dvema pa je odmerjena po cela kitica. Nove pomanjševalnice so pristrčne. V šesti kitici je prelom, ko popotni fant ponovno izpoveduje svoje domotožje in pove vzrok odhoda v svet, ki je brezposelnost: *Za miško, za penco / je kruha doma, / le meni, le meni / ga nobeden ne da.* V naslednjih dveh kiticah nastopa »kdorkol«. Izraza »storiti slovo« in »vmeriti stopnjo« sta neugodna in bi ju jezikovno usposobljen redaktor mogel posodobiti. Neugodna sta tudi naglasa »stopnjé« in »grenké«. Možna bi bila rešitev, da se kaj izpusti, saj se motiv »solze« ponavlja. Predzadnja kitica: *En kamen na srcu, / v očeh pa solzo / pogledam prav milo / na Šmarno goro.* Verjetno je treba 2. vrstico popraviti: »v očeh pa s solzô«. Fantova čustvenost in pobožnost sta stopnjevano izraženi v zadnji kitici: *Ozri se na mene, / Marija z gore, / in ti mi potroščaj / to revno srce!* Presenetljivo je, da je pesem na koncu krajevno določena, ta določenost pa je vseslovensko zanimiva in sprejemljiva. Ritem je pravilen.

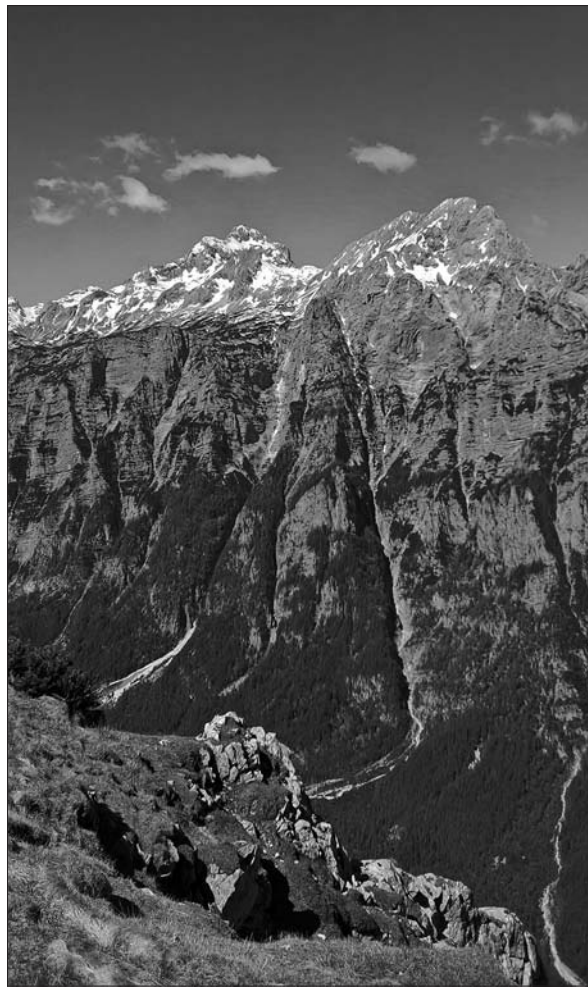
Znano je, da je Krek povzemal ljudsko pesništvo od Slovanov, še posebno od Ukrajincev. Pod njegovim vplivom je prijatelj Josip Abram v slovenščino prepesnil Ševčenkove pesmi, ki jih označuje izjemen lirski slog. Številne Krekove pesmi izkazujejo slovanške vplive in dobro je znano, kako je Krekovo ukrajinstvo vplivalo tudi na Otona Županciča.

Krek je kot preprost ustvarjalec gojil tudi mladinsko oziroma otroško pesništvo. Pisal je na primer basni. Nekatero njegovo pesmi bi bile primerne za šolsko čitanko. Poglejmo na primer pesem Mušica in smreka. Ti dve bitji se pogovarjata o svojem življenjskem slogu, ki je tako različen. *In smrečica se oglasi: / Usoda tvoja me skeli. / Glej, jaz življenja sladki raj / uživoála bom še let dokaj.* Mušica zagovarja svoj življenjski slog, potem ko je nemara nekoliko pregostobesedna, takole: »*En dan živela sem samo, / skusila sem usodo vso, / rodila se, možila se, / spojila se, ločila se – / en dan dovolj, dovolj zamé!*« Kot vidimo, pesnik igrivo namiguje na telesno ljubezen.

Toda Krek je bil temeljito izobražen tudi v klasičnih jezikih in v umetnem klasičnem pesništvu. Sestavljal je sorazmerno težavne pesniške tekste v umetnem slogu, pri čemer mu je jezik delal hujše preglavice kot v ljudskih pesmicah. Ena od takih pesmi je *Z goré*. Ta pesem izraža idejnost in motiviko, kakor nam je znana iz udejstvovanja triglavskega župnika Jakoba Aljaža. Znano je, da je nekoč Krek peš prispel iz Trente čez prelaz Luknja in po dolini Vrata na Dovje na obisk k Aljažu. Menda je Aljaž Kreka doživljal tudi kot družbenega tekmeča. V omenjeni pesmi, ki vsebuje osem kitic, se vsaka zaključuje z refrenom »z goré, z goré«, kar pa ni vedno spretno

in naravno. Besedni red je ponekod preveč umeten: *Življenja polne so skalé / in ljubke slasti!* Krekova misel in čustvo sta aktualna za takratne razmere in za nacionalno občutenje planinstva v vseh časih: *In zdi se mi, da vse skalovje / z menoj vred moli za domovje.* Ponekod se Kreku posreči, da sta misel in pesniški izraz usklajena, ponekod pa usklajenosti med izpovedjo in obliko ne dosega: *Zato moj duh zapluj z goré / med bratov četo, / vgraniti jih in užgi srce / za pravo sveto! / Ko bomo narod iz granita, / vzžari nam zarja zmagovita.* Kot vidimo, je ta pesem precej politična. Objavljena je bila leta 1892 ter je idejna in izrazna predhodnica kasnejše pesmi, napisane okrog leta 1904. Navajam jo spodaj.

Krekovo tako rekoč planinsko pesništvo premore nenaslavljen pesem, ki je pravi biser, a doslej skoraj neznan. Sestavlja jo naslednjih šest dolgih vrstic, ki jih je mogoče razpoloviti: *Stalna je ljubezen naša, kot so naše gore stalne, / iskra, kot so naši vrelci in kot reke srebrolvalne. / Ko pa kdaj bi tvoje skale, stari Triglav, se razdrle, / pa bi naše čete vstale, tebe, Triglav, bi podprle. / Ko pa kdaj bi tvoji vrelci, bistra Sava, usahnili, / pa bi srčno kri ti v strugo naškropili, natočili.* Pesem, ki bi

Triglav (foto Janko Dolgan).

jo jaz naslovil *Med Triglavom in Savo*, je prvič izšla leta 1899 v *Slovincu* in čez štirinajst dni v Krekovem časopisu *Glasnik* v sklopu daljše (63 vrstic) priložnostne politične pesnitve v čast velikemu zborovanju slovenskega krščanskega delavstva v Ljubljani. Sodelovali so hrvaški in češki gostje, predvsem pa je bilo zborovanje poudarjeno vseslovensko. Vključena je v tisti del pesnitve, ki govori o domovinski ljubezni. Da je bila nekaj posebnega, dokazuje to, da je siceršnji izraz »naša četa« uporabljen v množinski obliki »naše čete«; poleg tega obstaja pričevanje, da je bil najbrž ta del pesnitve natisnjen na posebnem lističu, ki so ga razpečevali na omenjeni slavnosti. Pesem je potem kot šestvrstičnico objavil Josip Abram v *Planinskem vestniku* leta 1904, ne da bi navedel avtorja, saj mu je bilo pomembno samo domovinsko in planinsko navdušenje. Drugič jo je Abram objavil leta 1926/27 v reviji *Mentor*, kjer trdi, da jo je napisal Krek. Obstajala naj bi še ena podobna domovinska pesem oziroma pesnitev. Abram govori o posebnem Krekovem pesniškem zanosu na Jelovici: »Pesem je tekla ko gorski vrelec, srebrno zvonko, zdaj pa zdaj so ritem in rime padale ko mogočen slap – toliko se še spominjam in pa še tega, da je bilo v pesmi vse personificirano, da je vse živelo in pravcato bruhalo divji zanos orjaške ljubezni do prekrasne domovine.« Ob tej priložnosti je Krek govoril, da je v pesniški tekmi premagal celo Otona Župančiča. Kasneje, leta 1933, je Ivan Dolenc celotno pesnitev objavil v četrtem zvezku Krekovih *Izbranih spisov*. V spremni besedi je posebej izpostavil štiri vrstice (brez prvih dveh) z besedami: »Ne vem, če je kdaj Krek silneje, presenetljiveje izrazil vso svojo vdano ljubezen do domovine kakor tu v besedah ...« Kasneje, leta 1938, je pesem kot šestvrstičnico objavil še Ivo Cesnik. Njegov uvodni stavek se glasi: »Kako je ljubil naše visoke gore, in zlasti Triglav, bistre struge naših voda, zlasti Savo, in z njimi našo slovensko zemljo, kažejo tile verzi ...« V navedeni pesmi je strnjen ves Krekov duh, vsa njegova narava in osebnost. Odkod je Krek zajel ta nesmrtni slog ali ritem? Te vrstice so odlično izoblikovane. Nastale so ne v individualni pesniški zamaknjenosti, ampak najbrž v skupinskem navdušenju njegovega tako rekoč ukrajinskega združenja. Začetni opis preide v nagovor. Nadrealistična pravljíčnost (kralj Matjaž) se povezuje z bojevitostjo (čete, kri). To je pesniški preroški duh, poveličanje slovenske prihodnosti. Zgornje vrstice so primerne, da bi bile z velikimi črkami vklesane na pred kratkim odkritem spomeniku žrtvam vojn v Ljubljani.

V pesmi *Domovini* Krek primerja druge narode in Slované. Medtem ko drugi pogosto bojevito prelivajo kri, Slovan rajši *moli*, v *solzah pesem peva*. Nerodno je povedano, kako Slovan časti pokojnike. Pesnik spodbuja jokanje in polnjenje solznega morja, ki priča o Slovanovem trpljenju in zaslužjenosti. Na koncu pa pesnik kliče, naj iz solz vzraste vihar: *Mošuj nas, solza, in preplavi vraga, / potopi ga v Slovenov solzni vodi*. Zanimivo je, da je znal Krek slovansko meh-

kočutnost povzdigniti v politične namene, podobno kot je znal Simon Gregorčič prikazovati obrambno vlogo reke Soče.

Precej Krekovega pesništva je družbenega ali političnega. Krekova *Naša pesem* je postala himna krščanskosocialnega delavstva. *Narod naš je narod dela, bojnih zmag si ne želi; / v delu zarja mu vesela trajne zmage se blešči*. Podobne so njegove raznovrstne priložnostne pesmi in pesnitve. Krek je tudi cel gledališki prizor napisal v vrsticah, to je igra Sv. Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo.

Pesem *Tragedija*, ki jo je Krek podpisal z ukrajinskim psevdonomom Hajdamak, dokazuje, da je uspešno zmožel tudi moderno župančičevsko impresionistično oblikovanje: *Šumno tuli vihar / skozi ječeči gozd, / da podzemlje bobni, / in v veličastni višini plamti / razuzdana prostost*. V naslednji kitici pesnik še bolj modernistično oblikuje motiv brez: *Tam v ozadju deviške / breze se klanjajo, / kakor da sanjajo / dan zmagoslavja, / pa so ponižne tako ...* Čudim se odlični izvedbi pesniškega prestopa. Višek je v tretji kitici: *Tam v ospredju do néba / dviže ponosni se hrast, / toda v črno propast / trešči ga tuleči vihar*. Čeprav se zadnja, četrta kitica Kreku ni posrečila in torej pesem kot celota ni uspešna, ga predstavlja v povsem novi literarni luči, osvobojeni od tradicionalnih družbenih, političnih, priložnostnih in estetskih spon.

Pesem *Mladim dnem* govori o lepoti in blagru materine ljubezni do otroka. Ko ta zraste, *bdi še na čelu mu križevi znak, / mamice zlate spomin sladak*. Zadnja kitica se glasi: *Vibra se bo približala / in grozila mi streti srce. / Bodi! Saj znaki še žive, / da me je mati križala. / Roj divjaških črnih duhov / zame podira njen blagoslov. / In ko je ni druge rešitve, / rešile me materine bodo molitve*.

V zgoraj navedeni kitici spet lahko doživljamo čudovito izrazno moč, pa tudi jezikovno-izrazno nerodnost in zavore. Predlagam, da bi izdali skrbno izbrano zbirko raznovrstnih Krekovih pesmi, in sicer naj bi bile pesmi natisnjene najprej natančno take, kakor so se ohranile oziroma kakor so bile natisnjene prvič, potem pa naj bi bila ta zbirka natisnjena jezikovno izboljšana in po potrebi skrajšana, kar bi mogel storiti sposoben literarni izvedenec. Prepričan sem, da Krek ne bi imel nič proti, če bi bral posrečeno izboljšano različico svojega pesništva, tako da bi bilo učinkovito približano današnjemu bralcu. Na ta način sem priredil pesem *Z goré*. Ta ima prvotno 8 kitic, moja priredba jih ima 4:

Moj duh mi plava vrh gore
V okrožju jasnem;
odpira, greje se srce
v obzorju krasnem;
oko molče nad zemljo plava
in mi utehe mir vdihava.
Tu sive skale vladajo,
višav kraljice,

tu čez prepade kože skačejo,
kjer ni stezice.
In ljubka slast me napolnjuje
in srčna bolečina kljuje.

Pritožbe grenke šepetam
zemljé domače,
zaupam triglavskim goram,
kako ta plače.
In zdi se mi, da vse skalovje
z menoj vred moli za domovje.

In zdaj, moj duh, zapluj z gore
med bratov četo,
utrđi jih in vžgi srce
za pravo sveto!
Ko bomo narod iz granita,
vzžari nam zarja zmagovita.
Z goré, z goré.

Na koncu naj opozorim, da so v Selcih v jubilej-
nem letu, ko je stoletnica Krekove smrti, izdali *Kre-
kovo knjigo*. Nastala je na pobudo krajevnih ljubite-
ljev in pod uredništvom domačina Franca Pfajfarja.
Z izdajo te knjige so napravili pomemben korak ter
preseglj sedanje mrtvilo osrednjih slovenskih založb
in ustanov. V tej knjigi so objavljene tri Krekove igre
(*Turški križ*, *Tri sestre*, *Sveta Lucija*) ter izbor osmih
Krekovih osebnih in družbenih pesmi. Krekove igre
so ponatisnjene kot preslikave prvih izdaj, pesmi pa
so bile računalniško pretipkane, pri čemer se je vti-
hotapilo nekaj napak. Kljub temu čestitam Krekovi
domovini Selca, da je izdala to knjigo in pripravila
»Krekovo leto« s številnimi prireditvami.

LITERATURA

- Abram, Josip (Trentar): Iz Trente na Triglav. *Planin-
ski vestnik*, 1904.
- Abram, Josip: Spomini na J. Ev. Kreka. *Mentor* XIV,
1926/27.
- Brumen, Vinko: *Srce v sredini. Življenje, delo in oseb-
nost Janeza Evangelista Kreka*. Buenos Aires: Ba-
raga, 1968
- Cankar, Ivan: *Zbrani spisi*, XIX (ur. Izidor Cankar). V
Ljubljani: Nova založba, 1936.
- Cankar, Izidor: Ob petdesetletnici dr. Janeza Ev.
Kreka. *Dom in svet* 7–8, 1917.
- Česnik, Ivo: Mati. Spominčica Evangelistu. *Vigred*
12, 1938.
- Dolgan, Milan: Zadnja drama Janeza Evangelista
Kreka, rojenega pred 150 leti. Literarnozgodo-
vinska razprava o Krekovi dramatiki. *Železne niti*
12, 2015, str. 405–430.
- Goljevšček, Alenka: *Od A(brama) do Ž(upančiča).
Vsebine 765 dram slovenskih avtorjev*. Ljubljana:
Slovenski gledališki muzej, 2011
- Juhant, Janez: *Krekovo berilo*. Celje: Mohorjeva druž-
ba, 1989
- Kermauner, Taras: *Blato v izviru in izteku. 1, Prema-
govanje blata*. Ljubljana: Slovenski gledališki mu-
zej, 1997 (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija
slovenske dramatike).
- Kmecl, Matjaž: Janez Evangelist Krek kot leposlo-
vec. 2000: *revija za krščanstvo in kulturo* 40/41,
1988, str. 28–30.
- Krek, Janez E.: *Izbrani spisi I–IV* (ur. Ivan Dolenc).
V Celju: Mohorjeva družba, 1923–1933.
- Krek, Janez E.: *Izbrani spisi V* (ur. Vinko Brumen).
Celje: Mohorjeva družba, 1993.
- Krek, Janez E.: *Ob vojski / Ko je vojska / Ko je voj-
na* (ur. Milan Dolgan). Ljubljana: Amalietti &
Amalietti, 2016.
- Krek, Janez E.: Prolog k vseslovenski delavski slav-
nosti... *Slovenec*, 29. 5. 1899.
- Krek, Janez E.: *Turški križ; Tri sestre; Sveta Lucija;
Izbrane pesmi* (ur. Franc Pfajfar). Selca: Lesna za-
druga za Selško dolino, 2017.
- Lukan, Walter: *Zur Biographie von Janez Evangelist
Krek (1865–1917)* (doktorska disertacija). Wien,
1984 (drugi del vsebuje obširno bibliografijo).
- Mahnič, Mirko: Krekovo leposlovno delo. *Bogoslov-
ni vestnik* 48, 1988 (Simpozij o J. E. Kreku), str.
33–44.
- Pogačnik, Jože in Franc Zadavec: *Zgodovina sloven-
skega slovstva*, 4. Maribor: Obzorja, 1970 (tu o
Krekovem leposlovju tako rekoč ni ničesar).
- Rahten, Andrej: *Jugoslovanska velika noč: slovenski
pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugo-
slovansko vprašanje*. Ljubljana: GV založba, 2012.
- Sovran, Ivan (= Janez E. Krek): *Mati. Dom in svet*,
1894, str. 723–727.
- Wollman, Frank: *Slovenska dramatika* (prevedel
Andrijan Lah). Ljubljana: Slovenski gledališki
muzej, 2004.
- Zadavec, Jože: Krek – pesnik in pripovednik. *Kre-
kov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mo-
horjeva družba, 1992, str. 45–61 (Simpozij v
Rimu, 9).

S U M M A R Y

Literature of Janez Evangelist Krek On the anniversary of his death

The literature of Janez Evangelist Krek (1865–
1917) and the aesthetic component of his personality
were highly acclaimed by Ivan Dolenc, Izidor Can-
kar, Josip Abram, France Terseglav, Taras Kermauner,
and Matjaž Kmecl. Ivan Dolenc reprinted a series

of Krek's writings in *Izbrani spisi* [*Selected Texts*] and Vinko Brumen did likewise; however, their editions are not complete and a contemporary independent edition of his literature is yet to be produced. Moreover, research should also be made regarding which unsigned literary texts may have been written by Krek – for instance, several texts under the heading »Entertainment« in the newspaper *Glasnik*.

Krek's drama comprises eight plays. At first, he wrote farces and comedies, and later on historical plays and melodramas. The last Krek's play, *Ob vojski*, currently published under the title *Ko je vojna* [*War-time*], is his swansong, so to speak; it is, exceptionally, set not in the Selca Valley but Šentjanž in Lower Carniola, where Krek died.

Given that Krek's prose (with the most comprehensive novel *Iz nove dobe* [*From the New Era*], published in 1893 in the review *Dom in svet*) is similar to that of Ivan Cankar, it is possible and even necessary to draw a comparison between the two authors and study them side by side, as was already pointed out by Anton Slodnjak. The novella *Mati* [*Mother*]

distinguishes itself by its introductory description of the real and psychological events as well as reporting, and then abruptly concludes with a bare storyline, without developing it in the sense of Dickens's major works.

Krek's poetry, which is also used in his drama, refers to Slovenian folk poetry (for example, *Pesem izseljenčeva* [*An Emigrant's Song*]), draws on Southern Slav and particularly Ukrainian poetry. Most noteworthy are Krek's autobiographical poems on his mother and occasional political poems, some of which are linguistically awkward. However, one of these poems, published in 1899, contains a genuine poetic gem that has no title and begins with the line: "Stalna je ljubezen naša, kot so naše gore stalne..." [Our love is as steadfast as are our mountains...] This six-line patriotic mountaineering poem, with which Krek reached or even surpassed the lyric quality of Oton Župančič, is suitable to be inscribed in the new monument to the victims of all wars in the Congress Square in Ljubljana.

Čudovito skalovje in razgled na Triglav sta vabila Janeza Evangelista Kreka, da se je pogosto povzpel na Ratitovec nad ljubim Prtovčem in domačimi Selci (foto Ana Dolgan).